

Чарльз ДІККЕНС

БИТВА ЖИТТЯ

ОДЕРЖИМИЙ
ТА УГОДА
З ПРИВИДОМ

*Переклад з англійської
Наталії ТОКАРСЬКОЇ,
Ольги ФІРИ*

Київ
“ЗНАННЯ”

БИТВА ЖИТТЯ

Повість про кохання

Частина перша

Одного разу, неважливо коли, у доблесній Англії, неважливо де, точилася жорстока битва. Вона розпочалася довгого літнього дня, коли трава переливалася зеленими хвилями. Глянцеві келихи безлічі запашних польових квітів, створених Всемогутньою рукою для роси, натомість до краю переповнилися кров'ю того дня і, зморщившись, похилилися. Безліч комах, що перейняли своє витончене забарвлення від невинного листя і трав, того дня, заплямовані кров'ю помираючих людей, налякано втікали, залишаючи за собою страхітливі сліди. Барвистий метелик підносив кров у повітря на краях своїх крилець. Струмок зробився червоним. Стоптана земля перетворилася на болото, а мутні калюжі у відбитках людських ніг та кінських копит тьмяно виблискували на сонці багрянцем.

Небеса бережуть нас від знання того, що споглядав місяць понад тим полем, коли, піднімаючись над чорною грядою вершин, порослих деревами, що

здалеку надавали їй обрисам нечіткості й розмитості, він зійшов на небо та поглянув на поле битви, вкрите зверненими догори обличчями тих, хто колись тулився до грудей матері, шукаючи поглядом її очей, чи мирно дрімав. Небеса березуть нас від таємниць, які потім шепотів смердючий вітер, проносячись над місцем, де гинули люди тієї ночі смерті та страждань! Не раз самотній місяць осявав поле битви, не раз його скорботно споглядали зірки, не раз вітри з усіх сторін світу овівали його, аж доки сліди битви стерлися назавжди.

Причаївшись, вони залишалися ще дуже довго, проте вижили лише в дрібницях, бо ж Природа, набагато вища від злих людських пристрастей, незбаром відновила свій спокій і посміхалася злочинному полю битви, як раніше, коли воно ще було неоскверненим. Жайворонки виспівували, кружляючи над ним; ластівки пролітали, шугаючи вниз і пурхаючи з місця на місце; тіні від хмар, що пропливали вгорі, прудко гнались одна за одною, над травами, кукурудзою, ріпою, через гай, над дахами і церковними шпилями містечка, що тулилося серед дерев, далеко в сліпучу даль на межі неба і землі, де розчиняється багрянний захід сонця. Зерно сіяли, воно дозрівало, і його збирали; струмок, що був багряним, тепер крутив колесо водяного млина; чоловіки щось насвистували, працюючи за плугом; селяни сумирними групками косили та заготовляли сіно; вівці та воли паслися; хлопчаки галасували і перегукувалися в полі, відлякуючи птахів; дим здіймався з димарів хатинок; мирно лунали недільні

дзвони; літні люди жили й помирали; полохливі польові створіння і скромні квіти в чагарниках та садах зростали й гинули у свій час: і все на жорстокому та кривавому полі битви, де тисячі полягли в запеклому бою.

Однак спершу серед колосся густо зеленіли клаптики землі, на які люди дивилися з жахом. Вони з'являлися рік за роком, і всі знали, що під цією родючою землею поховано вкупі незліченну кількість людей і коней — в удобреній ними самими землі. Хлібороби здригалися, орючи в місцях, що кишіли величезними черв'яками; і снопи, які були зібрані там, ще багато років називали "снопами битви" та складали окремо; і ніхто ніколи не бачив такого снопа серед останніх зібраних з поля на святі врожаю. Ще довго кожна нова борозна відкривала сліди битви. Ще довго височіли над полем бою покалічені дерева; і стирчали уламки порубаних, зламаних огорож та стін там, де точився смертельний бій; а на витоптаних ділянках землі не росло ні листочка, ні стеблинки. Ще довго жодна сільська дівчинка не наважувалася завітчати коси чи прикрасити одяг квіткою з поля смерті; і ще довго вважалося, що ягоди, які там росли, залишали занадто темну пляму на руці, що їх зірвала.

Роки один за одним, хоч і плинули з такою ж легкістю, як літні хмари, стерли з часом навіть ці сліди давнього побоїща; і стерли легендарні перекази про нього з пам'яті людей, вони змаліли до історій, які, напружуючи пам'ять, згадують біля зи-

мового вогнища і з кожним роком забувають все більше. Там, де польові квіти і ягоди так довго залишалися на стеблі незірваними, виростили сади, будувалися будинки, і діти грались у війну на галявинах. Покалічені дерева давно стали дровами на зиму, яскраво палаючи і перетворюючись на попіл. Густо порослі травою ділянки на полі тепер були не зеленішими, ніж пам'ять про тих, хто спочив у землі під ними. Леміш все ще час від часу виорював вкриті іржею шматки металу, і ті, хто знаходив їх, цікавилися та сперечалися про те, чим вони колись служили, але встановити це вже було важко. Старі погнуті лати й шолом так довго висіли в церкві, що літній слабкий підсліпуватий чоловік, який марно намагався зняти їх у вибіленій арці, дивувався з них, як дитя. Якби кожен убитий на полі на мить воскрес таким, як був, на тому ж місці, де його застала передчасна загибель, смертельно поранені й мертвотно-бліді солдати сотнями зазирали б у двері та вікна домівок і постали б посеред тихих будинків, заповнили б хліви та комори, вигулькнули б між немовлям у колісці та його годувальницею і пливли б за течією, кружляли б навколо млина, переповнили б сади, заступили б луг і доверху наповнили б клуні вмираючими тілами. Настільки змінилося місце, де було побоїще, де тисячі тисяч загинули у великій битві.

Та, мабуть, ніде не змінилося все так, як в одному маленькому саду, що сотню років тому тулився до старого кам'яного будинку з ганком, укритим

жимолостю, де сонячного осіннього ранку лунали музика і сміх, а двоє дівчат весело танцювали разом на траві; кілька селянок, стоячи на драбинах, збирали з дерев яблука, відриваючись від своєї роботи, щоб поглянути вниз і порадіти з ними. Це була приємна, жвава і звична картина: чудовий день, затишна місцина та двоє дівчат, цілком безпосередніх і безтурботних, що вільно собі танцювали, сповнені веселощів.

Я вважаю і сподіваюся, що ви зі мною погодитесь: якби у світі не було хвастощів, то ми, можливо, жили б краще, і спілкуватися з нами стало б приємніше. Була одна насолода спостерігати, як ці дівчата танцюють. У них не було інших глядачів крім тих, що збирали яблука на драбинах. Дівчата отримували задоволення, розважаючи їх, але танцювали передусім, щоб потішитися самим (або принаймні так виглядало); і ними важко було не захоплюватися, так само, як їм було важко не танцювати. Як же вони витанцювали!

Не як оперні балерини. Зовсім ні. І не як учні, що закінчили курс у мадам Якоїсь-там. Аніскілечки. Це не були ні кадиль, ні менует, ні навіть народний танець. Цей стиль був не старий і не новий, не французький, не англійський; проте, можливо, він чимось трохи нагадував іспанський стиль, який, як мені казали, є вільним і радісним, а чарівну атмосферу спонтанного натхнення йому надає стукіт маленьких кастаньєт. Коли дівчата танцювали, то серед дерев у садку, то спускаючись до гаю

й повертаючись назад, і легко кружляли одна одну, здавалося, їхні легкі рухи невинно поширювалися у сяйві сонця, наче кола на воді. Їхнє розпущене волосся і спіднички, що тріпотіли, пружна трава під ногами, гілочки, що шелестіли в ранковому повітрі, яскраве листя, що миготіло плямистими тінями на м'якій квітучій землі, ніжний вітер, що проносився між деревами, радий жваво крутити вітряк вдалині — усе, від двох дівчат і до селян за плугом на краю поля, де вони виділялись на тлі неба, наче останні речі в світі, — все, здавалося, теж танцювало.

Урешті молодша з сестер, засапавшись і радісно сміючись, опустила на лаву перепочити. Інша притулилася до дерева поруч. Мандрівні музики — арф'яр і скрипаль — завершили так урочисто, наче вихваляючись своєю бадьорістю; насправді ж вони грали в такому темпі і так завзято змагалися з танцюристками, що не змогли б витримати й півхвилини довше. Збиральниці яблук на драбинах здійняли гомін та шум, плещучи в долоні, і, не замовкаючи, як бджілки, знову енергійно взялися до роботи.

Можливо, вони запрацювали ще жвавіше тому, що літній пан, яким був не хто інший, як сам доктор Джедлер, — вам треба знати, що будинок і сад належали саме йому, а дівчата були його доньками — поспішив подивитися, у чому ж справа і хто, в дідька, грає музику в його маєтку до сніданку. Доктор Джедлер був великим філософом і не любив музику.

ОДЕРЖИМИЙ ТА УГОДА З ПРИВИДОМ

Глава I Дар принесено

Усі казали це.

Та цей факт жодним чином не означає, що коли всі одностайно щось кажуть, то обов'язково саме так усе й є насправді. Усі можуть з однаковою часткою ймовірності як помилятися, так і мати рацію. У цілому досвід показує, що всі помиляються настільки часто і переважно усвідомлення цього забирає так багато часу, що авторитетна думка більшості перебуває під сумнівом. Усі можуть мати рацію час від часу, "та це не істина одвічна", як каже привид Джейлза Скроггінса в баладі.

Лячне слово "привид" повертає мене до моєї розповіді.

Усі казали, що він виглядав одержимим. І зараз, зважуючи думку, яку тоді всі висловлювали, я скажу, що вони мали рацію. Саме таким він і був.

З усіх, хто бачив його хворобливо худі щоки, його запалі поблискуючі очі, його вбрану в чорне постать, від якої віяло чимось моторошним, хоча він

мав гарну статуру та пропорційне тіло; його висріблене сивиною волосся, яке звисало по боках від обличчя, мов скуйовджені водорості — так, неначе він усе життя слугував мішенню, яку шарпали та сіпали нещадні хвилі людського виру, хто б заперечив, що він виглядає одержимим?

З усіх, хто помічав його манеру тримати себе (а він був мовчазним, заглибленим у власні думки та непривітним), яку лише підкреслювали замкнутість, що стала його другою натурою, а також відлюдкуватість, що ніколи не змінювалась доброзичливістю, і вираз обличчя людини, яка гірко тужить за минулим та місцями, де воно пройшло, або ж вслухається у відгомін старих часів у своїх думках, хто міг заперечити, що так тримає себе одержимий?

З усіх, хто чув, як він повільно промовляє кожне слово, його голос, низький, замогильний, від природи наділений жвавистю та милозвуччям, які їх власник придушував з усіх сил, мов затятих ворогів, хто міг заперечити, що то був голос одержимого?

З усіх, хто бачив його в особистій кімнаті, що слугувала частково бібліотекою, частково лабораторією — адже він був знаним на весь світ ученим у галузі хімії, а крім того викладав науку, і щодня кожне його слово та жест жадібно ловив натовп юних, амбіційних вух та очей; з усіх, хто бачив його там зимового вечора, самотнього, в оточенні зілля, бальзамів і порошків, приладдя для проведення дослідів та книг, біля лампи в абажурі, тінь від якої завмерла, мов потворний жук на стіні, серед сонму інших химерних тіней, які відкидали підсвічені полум'ям у каміні

чудернацькі предмети навколо нього (деякі з цих примар — як то відблиски скляних посудин, наповнених рідиною — тремтіли всім своїм еством, як тремтять мікстури, що усвідомлюють силу людини науки розділити їх на складові та повернути в утробу вогню і пари, які дали їм життя); з усіх, хто бачив його в такі миті, коли він закінчував роботу і поринав у думки, сидячи в кріслі перед іржавою камінною решіткою та помаранчевим полум'ям, і рухав тонкими губами, неначе говорив щось, проте залишався німим, як могила, хто б заперечив, що він одержимий темними силами, як і сама його кімната?

Хто б не повірив, дозволивши уяві на мить прикрасити реальність, що все навколо нього насичувалося цим духом одержимості і що навіть земля, на якій він мешкав, була просякнута цією одержимістю?

Його помешкання було обителлю самотника, схожою на склеп: то була стара частина будівлі, яку колись давно перетворили на навчальний заклад. Раніше вона уособлювала стійкість, велично височіла посеред пустки, а тепер була примхою забутих світом архітекторів, яка віджила своє; потемніла від часу та негоди, скута з усіх боків великим містом, що розросталося, серед каміння та цегли, вона задихалася, мов стара криниця. Чотирикутний двір будівлі, який лежав нижче від рівня доріг, був оточений дорогами та будинками, які з плином часу зводили все вищими за його важкі димові труби; старі дерева на території страждали від диму, який опускався на землю в ті дні, коли він був не надто густим, а погода — примхливою. Трава у дворі з усіх сил боролась із

пліснявою, що вкривала землю, намагаючись повноцінно прорости та зазеленіти або хоча б домогтися для себе якихось поступок. Тихих мощених доріжок тут рідко торкалися не лише підошви чобіт, а й чужий погляд, за винятком тих разів, коли випадкові очі дивилися на них вниз зі світу нагорі, а їхній власник із подивом розмірковував, що ж за закапелок він побачив. У тісному, вимуруваному цеглою закутку стояв сонячний годинник. Сонце не зазірало туди століттями, проте відшкодуванням за таке його цурання був сніг, що лежав там тижнями, навіть коли в інших місцях від нього не лишалося й сліду, а димний східний вітер кружляв у кутку, мов дзиґа, коли всюди було тихо й безвітряно.

Його помешкання — саме його серце та душа, приховані за дверима біля вогнища, — було настільки похмурим і старим, наскільки й дивацьким, проте всі його, сточені короїдами дерев'яні балки під стелею та щільне дахове перекриття, яке сповзало вниз до важкої дубової полиці над каміном, були дуже міцними; місто нещадно брало його в облогу та затискало в лещата з усіх боків, проте будівля залишалася нескінченно віддаленою від нього у часі, стилі та традиціях; воно було дуже тихим, проте в ньому гуркотом грому прокочувалося відлуння, коли хтось удалині підвищував голос або гримав дверима, — відлуння, не скуте ні безліччю переходів з низькими арками, ні порожніми кімнатами, рокотіло й гуркотіло, аж доки не задихалося у важкому повітрі забутого підземелля, нормандські арки якого напівпросіли у землю.

Якби ви лише побачили його в тому помешканні в розпалі зими, коли спускалися сутінки.

Коли дув вітер, пронизливий і поривчастий, а розпливчатий диск сонця котився до горизонту. Коли темрява ставала такою густою, що предмети втрачали чіткі обриси й розпливалися, збільшуючись у розмірах, але все ще залишалися впізнаваними. Коли люди, що ввечері сиділи біля вогню, починали бачити в жаринах обличчя та постаті потвор, гори та безодні, засади ворогів та війська. Коли люди на вулицях схиляли голови і тікали від негоди. Коли вона безжалісно перепиняла тих, хто неминуче зустрічався з нею, і жалила їх сніжинками, що хаотично чіплялися за вії, ледь-поледь пролітали, а вітер підхоплював та відносив їх геть занадто швидко, не даючи їм торкнутися мерзлої землі. Коли люди щільно зачиняли вікна будинків, щоб уберегти тепло. Коли світло газових ліхтарів розквітало яскравими спалахами на залюднених та спорожнілих вуличках, однак швидко затухало до приглушеного жевріння. Коли поодинокі пішоходи, що трусилися від холоду на цих вуличках, заглядали у вікна кухонь на жвавий вогонь та лише розпалювали свій гострий апетит, глибоко вдихаючи аромат страв, які готували у кожному будинку за милю навколо.

Коли піші мандрівники промерзали до кісток і втомлено дивилися на похмурий пейзаж, який шурхотів кронами дерев та здригався під поривами вітру. Коли судна мореплавців далеко за межами морозних подвір'їв нещадно розгойдували й кидали з боку в бік ревучі води. Коли маяки на скелях та мисах несли свою самотню вахту, а заскочені темрявою морські птахи вдарялися грудьми об їхні величезні ліхтарі та розбивалися й падали. Коли маленькі діти при світлі

каміна читали розповіді про пригоди і тремтіли від самої лише думки про брата Алі-Баби Касима, тіло якого розбійники розрізали на чотири частини й вивісили на вході в печеру, або боялися, що в одну з таких ночей зустрінуть на сходах злостиву бабцю з палицею, яка вискакувала зі скриньки у спальні купця Абуди, і уявляли, що вона вже повільно піднімається, у холоді та темряві, до їхніх кімнат.

Коли останнє жевріння сонця в селах зникало там, де широкі дороги впираються в небо, а склепіння дерев, які спліталися кронами високо над головами, ставало зловісним і чорним. Коли довге мокре листя папороті та вологий мох, настил з опалого листя та стовбури дерев у парках і лісах неможливо було розгледіти в незліченних щільних тінях. Коли імла стелилась над канавами, болотами та річками. Коли вікна старих маєтків та маленьких будиночків, у яких світилося світло, милували око. Коли зупинявся млин, стельмахи й ковалі замикали двері майстерень, міські ворота зачинялись, плуги й борони лежали покинуті в полі, робітники розходилися по домівках, і бій годинника в церкві звучав виразніше, ніж опівдні, а хвіртка церковного кладовища непорушно завмирала на всю ніч.

Коли всюдисущі сутінки вивільняли тіні, ув'язнені в світлу пору дня, які наступали з усіх боків та збивалися разом, немов рій примар. Коли ці тіні замирали, прикипівши до підлоги, у кутках кімнат і невдоволено визирали з-за напіввідчинених дверей. Коли вони повноправно хазяйнували в помешканнях, які не мали інших господарів. Коли вони тан-

цювали на підлозі, стінах і стелі безлюдних кімнат, поки вогонь у каміні невпевнено тріпотів, і відступали, мов море під час відпливу, коли полум'я розгоралось. Коли вони дивовижно спотворювали форми предметів і людей, гувернантка перетворювала-ся на велетку-людодідку, коник-гойдалка — на чудовисько, а допитлива дитина, якій було однаковою мірою і страшно, і цікаво, — на чужу самій собі істоту, навіть щипці для каміна ставали ногами велетня, який впер руки в боки, вочевидь, відчуваючи дух англійської крові, та жадав перемолоти людські кістки на борошно для хліба.

Коли ці тіні приносили дорослим зовсім не такі, як удень, думки та показували їм інші образи. Коли вони виходили зі своїх потаємних сховків у подібні обрисів та облич мертвих, людей з минулого, з глибокої-глибокої безодні, де нескінченно блукає все, що могло трапитися, але так і не трапилось.

Коли він сидів, як я вже згадував, і пильно вдивлявся у вогонь. Коли покірні полум'ю, яке то тягнулося вгору, то потім осідало у вугілля, тіні втікали, щоб знову підповзти ближче. Коли він геть не звертав на них уваги, не проводжав очима, але дозволяв їм сповзатися і втікати, не зводячи погляду з вогню. Якби ви лише побачили його тоді.

Коли звуки, що сколихувалися разом із тінями і виходили із потаємних закутків на поклик сутінків, здавалося, лише підкріплювали його нерухомий спокій. Коли вітер рокотів у димарі і коли стогнав, коли завивав у будинку. Коли старі дерева у дворі так трусилися під ударами його поривів, що буркот-

ливий старий грач не міг заснути і час від часу недоволено видавав ледь чутне — сонне, пронизливе — каркання. Коли де-не-де тремтіло вікно, іржавий флюгер на даху скаржився скрипом, а годинник під ним відбивав ще одну чверть години, і вогонь ховався поміж вугілля та з тріскотінням затухав...

...коли, якщо коротко, стук у його двері, що пролунав, поки він саме ось так сидів, відволік його від думок.

— Хто там? — запитав він. — Заходьте!

Звісно ж, у кімнаті не було непоміченої ніким постаті, ніхто не спирався на спинку його крісла. І не було жодних сумнівів у тому, що нічий невагомий крок не торкнувся підлоги, коли він, здригнувшись, підвів голову і заговорив. Крім того, в кімнаті не було дзеркал, у яких на мить могла відбитися його власна тінь і те, як у кімнаті темною плямою щось промайнуло й безслідно зникло.

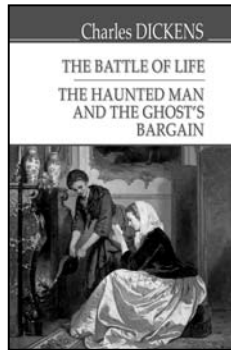
— Сер, — звернувся діловитий чоловік з бадьорим, здоровим обличчям. Він поставив ногу так, щоб не дати дверям зачинитись і пройти в кімнату самому та занести дерев'яну тацю, а, зайшовши, повільно й акуратно забрав ногу, щоб двері не грюкнули. — Боюся, що сьогодні вечеря готова дещо пізніше, ніж зазвичай. Але ж місіс Вільям так часто падає...

— Через сильний вітер? Ох. Я чув, що він здійнявся ще більший.

— Через вітер, сер. Диво, що вона взагалі дісталася додому. Лишенько, так. Так. Це сталося через вітер, містере Редлоу. Усе через вітер.

Зміст

Битва життя (<i>переклад Наталії Токарської</i>).....	3
Частина перша	3
Частина друга.....	38
Частина третя	86
Одержимий та угода з приви́дом (<i>переклад Ольги Фири</i>)	125
Глава I. Дар принесено	125
Глава II. Дар розділено.....	165
Глава III. Дар повернено	228

Charles Dickens

**THE BATTLE OF LIFE.
THE HAUNTED MAN
AND THE GHOST'S
BARGAIN**

Київ : Znannia, 2019. —
270 p. — (English Library).

Для тих, хто читає світову літературу мовою оригіналу, пропонуємо книгу Чарльза Діккенса “Битва життя. Одержимий та угода з привидам” англійською мовою без скорочень та адаптації.

Усі книги серій “English Library” і “American Library” виходять друком мовою оригіналу та у перекладі українською. Розташування тексту твору на сторінках видання англійською відповідає їх розміщенню у книзі українською мовою.

Книги цих серій можна придбати у кращих книгарнях України, передплатити у будь-якому відділенні поштового зв'язку або замовити на сайті нашого видавництва: www.znannia.com.ua.

Передплатні індекси:

74072 — “English Library” (англійською мовою);

21877 — “English Library” (українською мовою);

10174 — “American Library” (англійською мовою);

10654 — “American Library” (українською мовою).